

LATVIJAS MEDIJU VĒSTURES PANORĀMA

Mārtiņš Kaprāns, *Dr. sc. comm.*

Latvijas mediju vēsturi pēdējos 30 gados ir centušies aprakstīt un izskaidrot dažādu paaudžu pētnieki. Šie mēģinājumi ir vainagojušies ar noteikta vēsturiskā posma analīzi (sk., piemēram, Riharda Treija, Sandras Veinbergas, Vitas Zelčes, Denisa Hanova un Jāņa Juzefoviča publikācijas), tādējādi vairojot fragmentētas zināšanas un konceptuāli nesaistītus domāšanas modeļus. Aināra Dimanta grāmata *Latvijas prese 200 gados: no "Latviešu Avīzēm" līdz digitālo mediju laikmetam* tiecas savienot agrāko pētījumu hronoloģiskās robežas un aicina skatīties uz Latvijas plašsaziņas līdzekļiem kā pārmaiņu caurstrāvotu kopstāstu. Zinātniskā monogrāfija balstās sistēmteorētiskā pieejā, kurai mediji ir pašpietiekama daļa no plašākas sociālās sistēmas. Respektīvi, mediju darbība ir neatraujami saistīta ar politiskajiem, sociālajiem un ekonomiskajiem procesiem, kuri sabiedrībā nosaka gan pārmaiņas, gan stagnāciju.

Latvijas mediju sistēmas attīstību ir ietekmējušas atšķirīgas politiskās iekārtas un ideoloģijas, tomēr tās galvenais atskaites punkts, protams, ir latviešu nācijas kulturālā tapšana un transformācija politiskā aģentā. Saglabājot saikni ar šo pārmaiņu horizontu, grāmatas ievaddaļa konspektīvi raksturo 19. gadsimta mediju telpu, kurā *Latviešu Avīzes*, *Mājas Viesis*, *Pēterburgas Avīzes* un *Baltijas Vēstnesis* iecementēja latviešu avīzniecības un tātad arī Latvijas mediju sistēmas pamatus. Svarīgi, ka A. Dimants pievērš uzmanību arī etnisko minoritāšu (krievu, vācbaltiešu, ebreju) preses izdevumiem, tā atgādinot par mediju sistēmas vēsturiski iesakņoto transnacionālo dimensiju. Tiesa, lasot grāmatu, īpaši lapaspuses, kas veltītas 19. gadsimtam un 20. gadsimta pirmajai pusei, atklāts paliek jautājums, cik lielā mērā etnokulturāli atšķirīgie mediji reflektēja cits cita darbību un cik ļoti, izsakoties sistēmteorijas valodā, tie pastāvēja kā savstarpēji nošķirušās apakšsistēmas.

Kopumā grāmatas autoram izdodas ieskicēt ideoloģiski atšķirīgi orientēto mediju attieksmi pret latviešu nācijas tapšanu un Latvijas valstiskumu. Taču plašāk un dziļāk mediju loma atklājas apakšnodalā, kas veltīta pagājušā gadsimta 20. un 30. gadiem, kā arī padomju un nacistiskās okupācijas periodiem. A. Dimants gan ir izvēlējis būt samērā lakonisks attiecībā uz audiovizuālajiem medijiem (radio un TV), kuriem bija īpaša loma pēckara posmā. Aplūkojot pēckara laiku, bez uzmanības faktiski tiek atstāti arī latviešu trimdas mediji.

Lai gan grāmata piedāvā panorāmisku skatu uz Latvijas mediju attīstību, analītiski tā fokusējas uz nesenākiem attīstības cikliem – Atmodas laiku 80. gadu otrajā pusē ("Latvijas preses zelta laikmetu") un mūsdienu mediju sistēmu (pēdējie 30 gadi). Vērtējot Latvijas mediju sistēmu kopš Atmodas laika, A. Dimants izmanto konceptuāli izsmalcinātāku vēstījumu, kurā ik pa laikam uzplaiksnī viņa subjektīvās pārdomas par dažādiem attīstības likločiem, īpaši mediju un politikas attiecībās. Šo subjektivitāti acīmredzot ir ietekmējusi autora darba pieredze Latvijas medijos un Nacionālo elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomes vadīšanā.

A. Dimants uzsver, ka padomju režīma iziršana un Latvijas neatkarības atjaunošana sagrāva izpratni par medijiem kā propagandas līdzekļiem. Atmodas laiks kļuva par sākumpunktu demokrātiskas mediju sistēmas dzimšanai un evolūcijai. Taču tas arī radīja jaunus izaicinājumus, jo 90. gados notikusi liberalizācija un komercializācija veicināja Latvijas mediju ainavas ekonomisko un politisko sašķeltību: "No komunistiskās kontroles atbrīvotie mediji [...] lielā mērā nonāca jaunās politiskās un ekonomiskās elites ietekmē."¹ Vienlaikus šajā laikā

¹ Dimants, A. (2022) *Latvijas prese 200 gados: no "Latviešu Avīzēm" līdz digitālo mediju laikmetam*. Rīga : Latvijas mediji, 231.

nostiprinājās mediju tiesiskais regulējums, kas novelk gan privāto mediju, gan sabiedrisko mediju darbības robežas. Būtiski, ka vismaz jaunāko laiku kontekstā grāmatā tiek izvērtēti arī mediju vides pašorganizācijas, profesionalizācijas un pētniecības procesi un problēmas, kas palīdz labāk saprast mediju kā sabiedrības apakšsistēmas pašatzažošanas spējas.

Pēdējo mediju sistēmas attīstības ciklu grāmatas autors saista ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā, kas pavēra jaunas iespējas mediju izaugsmei, un globālo ekonomisko recesiju, kas tieši pretēji – paklupināja daudzus Latvijas medijus. Taču par galveno strukturālo pārmaiņu mehānismu kļūst publiskās telpas digitalizācija, kas medijiem izvirza ļoti asu un faktiski neapejamu dilemmu – mainīties vai palikt pagātnē un agrāk vai vēlāk pārtraukt darbību. Līdzās tehnoloģiskajai attīstībai A. Dimants pievērš uzmanību arī mediju politikas lomai un uzdevumiem. Šīs politikas institucionalizāciju Latvijā ir noteikuši autokrātiskās Krievijas regulārie centieni izmantot demokrātisko valstu publisko telpu savu stratēģisko mērķu sasniegšanai. A. Dimants kritizē mediju politikas ieviešanu Latvijā, jo starp atbildīgajām valsts iestādēm un pašiem

nozares spēlētājiem esot pietrūcis ne vien zināšanu, bet galvenokārt politiskās gribas, ko visuzskatāmāk ilustrējot finanšu ministra un Ministru prezidenta darbība. Šī trāpīgā kritika šķiet īpaši aktuāla, ja vēlamies saprast, kādēļ Latvijā nav izdevies radīt vienotu sabiedrisko mediju un ieviest ilgtspējīgu sabiedriskā medija finansēšanas mehānismu.

A. Dimanta monogrāfija neapšaubāmi ir ambiciozs darbs, jo tiecas aptvert Latvijas mediju sistēmas attīstību visā tās pilnībā. Šāds vēriens ļauj paskatīties uz mediju vidi lielākā vispārinājumā. Taču autora vēlme parādīt vēsturisko panorāmu nereti kļūst arī par šķērslī, kas ierobežo kopstāsta analītiskumu un liedz domāt par Latvijas mediju vēstures konceptuālajiem jautājumiem un to vietu Latvijas sabiedrības pašizpratnē. Neskatoties uz šiem trūkumiem, grāmata piedāvā svarīgus atskaites punktus tiem Latvijas mediju pētniekiem, kuriem nākotnē būs intelektuāla drosme un varēšana izvirzīt līdzīga mēroga ambīcijas.

Šīs publikācijas tapšanu finansējusi Latvijas Zinātnes padome, projekts "Neatkarības arheoloģija: jaunas pieejas nacionālajai pretestības vēsturei Latvijā", projekta Nr. VPPLETONIKA2021/2-0003.